

शालेय विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक कामगिरी आणि पोषण स्थिती यांच्या सहसंबंधाचा आंतरराष्ट्रीय शिक्षणावर होणारा परिणाम

*गौरी सोनवणे

* संशोधक विद्यार्थिनी, कर्वे समाज सेवा संस्था, सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ.

गोषवारा (Abstract):

शालेय शिक्षण हा व्यक्तिमत्त्व विकासातील एक मूल्यवान घटक आहे. शालेय शिक्षणात आज अमुलाग्र बदल होताना दिसत आहे. उच्च शिक्षण आणि शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण हे समीकरण आता रुजले आहे. याच धर्तीवर शालेय शिक्षण आता हळूहळू रुजण्याच्या मार्गावर आहे. प्रत्येक विद्यार्थी, त्याची आकलन क्षमता, शिकण्याची पद्धत ही वेगळी असते. काही विद्यार्थी शिक्षणात निपुण असतात तर काही अभ्यासात मागे पडतात. विद्यार्थी अभ्यासात मागे पडण्याची अनेक कारणे दिसून येतात. प्रत्येक वेळी शैक्षणिक हस्तक्षेप केल्याने यामध्ये बदल होईल असे नाही तर विद्यार्थ्यांचे आरोग्य आणि पोषण स्थिती हे दोन घटक देखील तितकेच कारणीभूत असतात. पालकांमध्ये पोषण स्थिती विषयक असणाऱ्या ज्ञानाचा मुलांच्या शारीरिक, मानसिक, सामाजिक आणि प्रामुख्याने बौद्धिक विकासावर परिणाम होतो जो शिक्षण क्षेत्रातील आवश्यक घटक आहे. शिक्षण हे परिवर्तनाचे एक महत्वाचे साधन आहे. शिक्षणाने केवळ व्यक्तीचीच नाही तर समाज आणि देशाचीही प्रगती होते. विद्यार्थ्यांना गुणवत्तापूर्ण शिक्षण मिळावे आणि शिक्षणात अग्रेसर असावे यासाठी शाळेबरोबर पालकांनीदेखील विद्यार्थ्यांची पोषण स्थिती आणि आरोग्य कसे चांगले राहील यासाठी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे.

भारतात विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक कामगिरी चांगली व्हावी यासाठी सर्वतोपरी प्रयत्न सुरु आहेत तरीदेखील शालेय विद्यार्थ्यांना मिळणाऱ्या शिक्षणात तफावत आढळून येते. विविध शैक्षणिक कार्यक्रम, उपक्रम, योजना आणि कायदे यांची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण करणे आवश्यक आहे यासाठी विद्यार्थ्यांच्या पोषण स्थितीकडे देखील लक्ष दिले पाहिजे कारण विद्यार्थ्यांची पोषण स्थिती आणि शैक्षणिक कामगिरी यांचा जवळचा संबंध आहे. हे दोन्ही घटक शिक्षण क्षेत्रावर परिणाम करतात आणि पर्यायाने आंतरराष्ट्रीय स्तरावर महत्वाची भूमिका बजावतात; असे दिसून येते. संशोधन पद्धती – लेख आशयपूर्ण आणि अद्ययावत होण्यासाठी विविध दुय्यम स्रोतांचे पुनरावलोकन करण्यात आले आहे. महत्वाचे शब्द – शिक्षण, आंतरराष्ट्रीयीकरण, पोषण, वाढ व विकास, बौद्धिक विकास, शालेय विद्यार्थी.

प्रस्तावना (Introduction):

बालक हा समाजाचा अत्यंत महत्वाचा घटक असून त्या राष्ट्राची संपत्ती असते. भारतात प्राथमिक शिक्षणासाठी शालेय वय साधारणपणे ६ ते १४ वर्षे आहे. २०११ सालच्या जनगणनेनुसार भारतातील ६ ते १४ वर्षे वयोगटातील मुलांची संख्या साधारण ३७.२४ कोटी आहे जी एकूण लोकसंख्येच्या ३०.७६% एवढी आहे. म्हणजेच शालेय वयातील विद्यार्थी हे लोकसंख्येच्या एका महत्वाच्या घटकाचे प्रतिनिधित्व करतात. मुलांच्या परिस्थितीतील सततच्या आणि उदयोन्मुख आव्हानांना तोंड देण्यासाठी योग्य दृष्टीकोन बाळगण्यासाठी सरकारने राष्ट्रीय मुलांसाठीचे धोरण २०१३ स्विकारले आहे. या धोरणानुसार प्रत्येक मुलाला जगण्याचा, विकासाचा, शिक्षणाचा, संरक्षणाचा आणि सहभागाचा अधिकार आहे. बालकांच्या लोकसंख्येबाबत भारत हा जगातील अग्रेसर देश आहे. मुलांच्या मानसिक, भावनिक, सामाजिक आणि सांस्कृतिक विकासाकडे संपूर्ण लक्ष दिले पाहिजे. (Children in India 2018– A Statistical Appraisal)

शालेय विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास होणे हा देशाच्या विकासाचा चालना देणारा एक घटक आहे. सर्वांगीण विकासात शिक्षण, आरोग्य आणि पोषण हे तीन घटक महत्वाची भूमिका बजावतात. शिक्षणामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये विचार करण्याची, विविध विकास कौशल्ये आत्मसात करण्याची, स्वतःची व पर्यायाने समाजाची आणि देशाची प्रगती करण्याची, बुद्धीला चालना देण्याची, तर्कशुद्ध विचार करण्याची क्षमता निर्माण होते. मानवाच्या आजपर्यंतच्या वैज्ञानिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, राजकीय इत्यादी सर्व प्रकारच्या प्रगतीमध्ये शिक्षण प्रक्रियेचा खूप मोलाचा वाटा आहे. अनेक भारतीय शैक्षणिक विचारवंतांसोबतच पाश्चात्य शिक्षण तज्ञांनीदेखील शिक्षणाचे महत्त्व अधोरेखित केले आहे.

महात्मा गांधींच्या मते, शिक्षण म्हणजे मनुष्याचा आत्मा, मन आणि शरीर यातील सर्वोत्कृष्टतेचा अविष्कार आहे. त्यांनी शिक्षणाची ३ H ही संकल्पना मांडली. Head, Heart आणि Hand (3 H) यांच्या एकत्रीकरणातून व्यक्तीचा विकास घडून येतो, असे गांधीजींनी सांगितले आहे.

भारताने शिक्षणातून देशाची प्रगती साध्य करण्यासाठी संयुक्त राष्ट्रांच्या आमसभेत शाश्वत

विकासाची ध्येये (Sustainable Development Goals – 2030) स्वीकारली आहेत. यामध्ये ध्येय क्र. ४ चे उद्दिष्ट २०३० पर्यंत सर्वसमावेशक आणि क्षमतापूर्ण दर्जेदार शिक्षण सुनिश्चित करणे आणि सर्वांसाठी आजीवन शिक्षणाच्या संधींना प्रोत्साहन देणे आहे. हे ध्येय शाश्वत आणि समतापूर्ण जग निर्माण करण्यासाठी शिक्षणाच्या परिवर्तनात्मक शक्तीवर भर देते. शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण हा देखील आंतरराष्ट्रीय विकासाचा एक प्रमुख भाग आहे आणि म्हणूनच शालेय शिक्षणात आंतरराष्ट्रीयीकरणाची भूमिका महत्वाची ठरते. २००२ मध्ये ८६ व्या घटनादुरुस्ती कायद्याद्वारे समाविष्ट केलेल्या भारतीय संविधानाच्या कलम २१ अ मध्ये ६ ते १४ वर्षे वयोगटातील मुलांसाठी मोफत आणि सक्तीच्या शिक्षणाच्या अधिकाराची

हमी देण्यात आली आहे तसेच सरकारने बालकांचा मोफत आणि सक्तीचा शिक्षणाचा अधिकार कायदा २००९ देखील पारित केला आहे. शैक्षणिक धोरण २०२० हे शिक्षण क्षेत्रातील एक मोठा बदल आहे. या आणि अशा अनेक योजना, कार्यक्रम, उपक्रम, कायदे हे ६ ते १४ वर्ष वयोगटातील विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक विकासाला प्रोत्साहन देतात. असे असले तरी शिक्षणाच्या गुणवत्तेचा आणि शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण किती प्रमाणात साध्य झाले आहे यावर विचार करणे आजच्या घडीला आवश्यक बनले आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे:

१. शालेय शिक्षणात आंतरराष्ट्रीयीकरणाची भूमिका समजून घेणे.
२. शालेय विद्यार्थ्यांची पोषण स्थिती आणि शैक्षणिक कामगिरी यांचा सहसंबंध अभ्यासणे.

संशोधन पद्धती :

लेख आशयपूर्ण आणि अद्ययावत होण्यासाठी विविध दुय्यम बाह्य स्रोतांचे पुनरावलोकन करण्यात आले आहे. जसे की, विषयाला अनुसरून प्रकाशित झालेले संशोधन लेख, चिल्ड्रेन इन इंडिया २०१८ – एक सांख्यिकीय मुल्यांकन हा भारत सरकारने प्रकाशित केलेला अहवाल, संशोधन अहवाल लेख, Dietary Guidelines for Indians – A Manual, शाश्वत विकासाची ध्येये २०३० अजेंडा, आंतरजालावरील माहिती, शिक्षणाच्या आंतरराष्ट्रीयीकरणावरील माहितीचे समग्र वाचन करून लेख लिहिला आहे.

आशय :

प्रथम फौंडेशन या स्वयंसेवी संस्थेने २०२४ चा शैक्षणिक स्थिती अहवाल प्रसिद्ध केला. असर (ASER) हा मुलांच्या शालेय शिक्षण आणि शिक्षणाच्या स्थितीवर आधारित सर्वेक्षण अहवाल आहे. असरच्या अहवालानुसार सरकारी शाळांमधील इयत्ता तिसरीतील विद्यार्थ्यांनी इयत्ता दुसरीचा मजकूर वाचण्याचे प्रमाण १६.३% (२०२२) वरून २३.४% (२०२४) पर्यंत वाढले. इयत्ता तिसरीच्या विद्यार्थ्यांची वजाबाकी करण्याची क्षमता २८.१०% (२०१८) वरून ३३.७% (२०२४) पर्यंत वाढली. याव्यतिरिक्त इयत्ता तिसरीच्या ७६.६% विद्यार्थ्यांना अजूनही दुसरीचा मजकूर वाचता येत नाही. इयत्ता तिसरीच्या ६६.३% विद्यार्थ्यांना व इयत्ता पाचवीच्या ७०% विद्यार्थ्यांना साधी अंकगणितीय गणना करता येत नाही. अहवालाच्या निष्कर्षानुसार कोविडनंतर वाचन आणि अंकगणितात लक्षणीय सुधारणा दिसून आली आहे परंतु, शिक्षणात मोठी तफावत अजूनही आहे. याचाच अर्थ विद्यार्थ्यांच्या शिक्षण स्थितीबाबत समाधानकारक प्रगती नाही. याला अनेक कारणे आहेत. उदा. विद्यार्थ्यांची शालेय उपस्थिती, शाळेत अध्यापकांची अध्यापन पद्धती, विद्यार्थ्यांची आकलन क्षमता, विद्यार्थ्यांना अभ्यासक्रमाची वाटणारी काठिण्यपातळी, मुलभूत संकल्पनांचे आकलन न होणे, विषयात रुची नसणे, अभ्यासासाठी पुरेसा वेळ नसणे,

मुलांची इतर कौशल्यामध्ये असणारी अधिक रुची, सोशल मिडीयाचा अतिरेकी वापर, घरातील तणाव, शिकण्याच्या संधींचा अभाव, आजारपण यांसारख्या कारणांव्यतिरिक्त असणारे आणखी एक महत्वाचे कारण म्हणजे विद्यार्थ्यांची पोषण स्थिती. हा घटकदेखील विद्यार्थी अभ्यासात मागे पडण्याचे एक कारण होय. विद्यार्थ्यांची पोषण स्थिती आणि शाळेतील प्रगती यांचा जवळचा संबंध असून हा दुर्लक्षित राहिलेला घटक आहे. सध्याच्या काळात शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरणाची गरज वाढत आहे यासाठी पारंपारिक शिक्षणाबरोबरच नवीन ज्ञान, अद्ययावत माहिती, शिक्षणाच्या नवीन पद्धती, नवीन प्रवाह, तंत्रज्ञान आत्मसात करणे आवश्यक बनले आहे. शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण करण्यासाठी शालेय वयातच दर्जेदार शिक्षण मिळणे आवश्यक आहे. युनेस्कोच्या अहवालानुसार (२००६), आंतरराष्ट्रीय शिक्षणाची गरज २००० मध्ये १.७ दशलक्ष विद्यार्थ्यांवरून २०२५ मध्ये ७.२ दशलक्ष आंतरराष्ट्रीय विद्यार्थ्यांपर्यंत वाढेल आणि ही वाढ मोठ्या आव्हानांसोबत मोठ्या संधी देखील निर्माण करेल.

शालेय विद्यार्थ्यांना अधिकाधिक संधी मिळण्याकरिता आणि त्यांनी भविष्यातील आव्हानांना तोंड देण्यासाठी शालेय वयातच सक्षम असले पाहिजे आणि यासाठी विद्यार्थ्यांचे आरोग्य आणि त्यांची पोषण स्थिती उत्तम असणे अत्यंत आवश्यक आहे.

जागतिक आरोग्य संघटनेच्या (WHO) मते, पोषण म्हणजे शरीराच्या आहाराच्या गरजांच्या अनुषंगाने आहार घेणे. हे आरोग्य आणि विकासाचा एक मुलभूत पैलू आहे. National Institute of Nutrition नुसार संतुलित आहार म्हणजे असा आहार जो आवश्यक आणि योग्य प्रमाणात सर्व पोषकतत्वे प्रदान करतो. चार मुलभूत अन्नगटांच्या सेवनाने ते सहजसाध्य होऊ शकते. यामध्ये सूक्ष्म पोषकतत्वे तसेच मुख्य पोषकतत्वे यांनी युक्त असलेला आहार घेणे आवश्यक आहे. भारतीयांसाठी सुचवलेल्या आहारविषयक मार्गदर्शक तत्वानुसार आहार घेणे गरजेचे आहे. पोषकतत्वांची कमतरता निर्माण झाल्यास कुपोषण निर्माण होते. शालेय वयातही कुपोषणाचे प्रमाण दिसून येते. मुलांचे वय जसे वाढते तशी संतुलित आहाराची गरज आणि प्रमाणदेखील वाढते. मुलाची भूक वाढते. संप्रेरके खूब लागतात. वयाच्या ११ वर्षांमध्ये मूल किशोरावस्थेत प्रवेश करते. हा कालावधी अत्यंत महत्वाचा असून यावेळी शारीरिक, मानसिक, सामाजिक, बौद्धिक बदल होत असतो. यासाठी देखील पोषण हा घटक महत्वाचा आहे जो शालेय कामगिरीवर परिणाम करतो. कुपोषण हे अल्पपोषण आणि अतिपोषण असे दोन्ही प्रकारचे असते. कुपोषणाचे ३ परिमाण आहेत.

१. वयानुसार वजन (Underweight)
२. उंचीनुसार वजन (Wasting)
३. वयानुसार उंची (Stunting)

भारतात कुपोषण ही एक गंभीर समस्या असून ती मुलांच्या शारीरिक, मानसिक, भावनिक, सामाजिक आणि बौद्धिक विकासावर परिणाम करते. पोषणाचा बालकाच्या बौद्धिक विकासावरील परिणाम हा अत्यंत लक्षणीय असा आहे. मेंदूमध्ये अनेक पेशी असतात, ज्याला न्यूरोन्स म्हणतात. ज्या एकमेकांशी जोडलेल्या असतात. मेंदूचे हे networking आपण जसजसे मुलांना नवीन अनुभव, संधी देत जातो, पोषक आहार, वातावरण त्यांना मिळते, प्रोत्साहन मिळते तेवढा मेंदूचा विकास छान पद्धतीने होतो. मेंदूतील हे न्यूरोन्स मुलाला संवाद, बौद्धिक क्षमता, भावनिक क्षमता, विकास या सर्वच गोष्टींसाठी supportive असतात. चांगले पोषण व चांगल्या शिक्षणाच्या संधी या मेंदूमधील पेशींचे जाळे अधिक घट्ट करतात. यामध्ये पोषणाचे महत्व अनन्यसाधारण आहे. (Mohamed El Hioui, 2019) बौद्धिक विकासाचे कार्य हे अजबाबधी न्यूरोन्स, अनेक जैवरासायनिक मार्ग आणि अनेक सूक्ष्म पोषक घटकांची आवश्यकता असलेल्या विशिष्ट एन्झाइम्सच्या (Enzymes) एकत्रित क्रियाकलापांवर अवलंबून असते. सुरुवातीच्या काळात तीव्र प्रथिने-ऊर्जेच्या कमतरतेमुळे वाढीवर मर्यादा येतात आणि विशेषतः वाढ खुंटल्याने शिक्षणावर परिणाम होतो आणि परिणामी बौद्धिक विकासात घट होते, जी अपरिवर्तनीय देखील असू शकते. (शाहनवाझ वझीर आणि सेसीकेरन बोइंडाला, २०१६). . अनेकदा मूल अभ्यासात लक्ष केंद्रित करू शकत नाही, आजूबाजूच्या घडामोडी समजून घेणे, विचार करणे, कृतिशीलता, सर्जनशीलता, गोष्टी, घटना लक्षात ठेवणे, शिकणे या कृती करण्यात मुलाला अडचणी येतात परंतु, याचा संबंध हा मुलाच्या पोषण स्थितीशी आहे हे अनेकदा पालकांच्या लक्षात येत नाही.

भारतात पोषण साक्षरता अथवा पोषणाविषयी शास्त्रीय माहिती असणे ही संकल्पना रुजली नसल्याचे दिसून येते. यामध्ये आईचे वय, शिक्षण, पालकांना असणारी पोषणविषयक माहिती, माहितीचे ज्ञानात झालेले रुपांतर अर्थात KAP (Knowledge, Attitude, Practice), प्रत्यक्ष अंमलबजावणी याबाबत जागरूकतेचा अभाव दिसून येतो. ज्ञान संपादन करणे ही शिक्षण प्रक्रियेतील महत्वाची बाजू आहे. शालेय वयात जर मूल अभ्यासात मागे पडत असेल, पाठ्यक्रमाचे आकलन होत नसेल तर शाळेच्या तासांव्यतिरिक्त क्लासला पाठवणे, सराव करून घेणे, वारंवार पाठांतर करून घेणे, सारखे अभ्यासाला बसवणे, मुलांवर दबाव टाकणे, मारणे अश्या बाबी पालक करतात परंतु, अभ्यासात शैक्षणिक कामगिरी समाधानकारक नसण्यात मुलामध्ये पोषणाची कमतरता अथवा संतुलित आहाराचा अभाव, पोषकतत्वांची कमतरता असू शकते याचा विशेषत्वाने विचार होताना दिसत नाही. शिक्षणाच्या संदर्भात हा दुर्लक्षित राहिलेला घटक आहे ज्याचा विचार करणे गरजेचे आहे. बौद्धिक क्षमता ज्यामध्ये शिकणे, आकलन होणे, स्मरणशक्ती चांगली असणे, प्रश्न सोडवणे, टीकात्मक दृष्टीने त्याकडे बघणे, सृजनशीलता या आणि यांसारखी विविध कौशल्ये मेंदूच्या डाव्या आणि उजव्या भागात असतात. वैचारिक प्रक्रिया अथवा बौद्धिक क्षमतेत घट होण्यास मुलाची पोषण स्थिती चांगली नसणे हे कारण असू शकते. रोजच्या आयुष्यातील शिकणे,

लिखाण, वाचन, गणित सोडवणे, बुद्धीला चालना देणे या सर्व कृती योग्य पद्धतीने पार पडण्यास पोषण महत्वाची भूमिका बजावते.

झेनेब आणि इतर (२०१८) यांनी सांगितले की, विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक कामगिरीत सुधारणा ही केवळ शैक्षणिक संबंधित हस्तक्षेपामुळेच होत नाही तर त्यांच्या आरोग्याच्या स्थितीतही सुधारणा होते कारण त्यामुळे विद्यार्थ्यांना निरोगी व सुदृढ मन मिळते आणि त्यांच्यासाठी शिकणे सोपे होते कारण ते आजारपण आणि भुकेमुळे एकाग्रतेचा अभाव यांसारख्या विचलित गोष्टींपासून मुक्त असतात.

डेल रोसारियो (२०२१) यांच्यानुसार शारीरिक आणि मानसिकदृष्ट्या निरोगी विद्यार्थी त्यांच्या अभ्यासामध्ये चांगली कामगिरी करण्याची शक्यता अधिक असते. याचे कारण म्हणजे अश्या मुलांना शिकण्याचा आणि वर्गामधील उपक्रमांमध्ये सहभागी होण्याचा आत्मविश्वास अधिक असतो. याचा केवळ शारीरिक कामगिरीवर परिणाम होत नाही तर विद्यार्थ्यांच्या विकासाच्या विविध पैलूंवर परिणाम होतो त्यामुळे आरोग्य आणि ज्ञानाचा पाया मजबूत होतो.

हुशार, कार्यक्षम आणि आरोग्यसंपन्न मनुष्यबळ कोणत्याही देशाला एका विशिष्ट उंचीवर घेऊन जाण्यास मदत करेल. हे कार्यक्षम मनुष्यबळ तयार होण्यासाठी शिक्षण क्षेत्रात आणि शालेय विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी विशेष प्रयत्न होणे आवश्यक आहे. आज भारत आर्थिक महासत्ता बनण्याच्या दिशेने वाटचाल करत असून यामध्ये शिक्षण या घटकाचे योगदान उल्लेखनीय असणार आहे. म्हणूनच पालकांनी याबाबत जागरूक राहून मुलांची पोषण स्थिती योग्य राहिल अशी काळजी घेणे आवश्यक आहे. पोषण हे विकासाचे सूचक आहे, जे शिक्षण, रोजगार, गरिबी, असमानता कमी करण्याच्या क्षेत्रात प्रगती दर्शवते. पुरेसे पोषण असलेले विद्यार्थी चांगला अभ्यास करून प्रगती करतील. देशाच्या अर्थकारणाला हातभार लावतील. शिक्षणाचे अंतर्गतीकरण व्यवस्थित होण्यासाठी, देशाची शैक्षणिक वाटचाल अधिक दर्जेदार होण्यासाठी, शाश्वत विकासाचे ध्येय साध्य करण्यासाठी विविध स्तरावर प्रयत्न होणे आणि योग्य पद्धतीने अंमलबजावणी होणे गरजेचे आहे.

विद्यार्थ्यांना जटील तसेच जागतिक वातावरणात यशस्वीरित्या कामगिरी करण्यासाठी तयार करण्याची आवश्यकता आहे. शालेय शिक्षणाचा उपयोग हा अनेक दृष्टीकोनातून समस्यांचे विश्लेषण आणि निराकरण करण्याची क्षमता निर्माण करणे आणि भविष्यातील आव्हानांना तोंड देण्यासाठी स्वतःला तयार करणे यासाठी होणे आवश्यक आहे. आंतरराष्ट्रीयीकरण ही शिक्षणात आंतरराष्ट्रीय दृष्टीकोण एकत्रित करण्याची प्रक्रिया होय. (मित्रा एस. के २०१०).

आंतरराष्ट्रीय स्तरावर भारतीय मनुष्यबळ तयार करण्यासाठी, दर्जेदार संशोधन, नवनवीन संधी वाढवण्यासाठी आणि शिक्षणाची गुणवत्ता जागतिक स्तरावर वाढवण्यासाठी भारतातील शालेय स्तरावरील शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण होणे अत्यंत महत्वाचे आहे. यामध्ये शालेय शिक्षणात विद्यार्थ्यांनी जागतिक दर्जाची कौशल्ये, भाषा आत्मसात करणे, विविध

देशांतील संस्कृती, त्यांच्या शिक्षण पद्धती, तंत्रज्ञान अवगत करणे या बाबींचा समावेश होतो. शालेय शिक्षण आणि शिक्षणाच्या आंतरराष्ट्रीयीकरणामध्ये शाळा, पालक, समाज, विविध शैक्षणिक संस्था, विद्यार्थ्यांची आकलनशक्ती, इच्छाशक्ती, त्यांना मिळणाऱ्या संधी, क्षमता यासोबत विद्यार्थ्यांचे आरोग्य आणि पोषण स्थिती चांगली असेल तर विद्यार्थी देशाच्या विकासाला हातभार लावतील. शिकण्याची ताकद आणि नवनवीन गोष्टी आत्मसात करण्याची क्षमता विद्यार्थी किती पोषक आहार घेतात आणि बौद्धिक विकासाला चालना देतात यावर देखील अवलंबून आहे.

राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० (NEP 2020) मध्ये भारतीय उच्च शिक्षणाची गुणवत्ता आणि जागतिक दर्जा वाढविण्यासाठी आंतरराष्ट्रीयीकरण हे एक महत्वाचे क्षेत्र आहे, यावर भर देण्यात आला आहे आणि शाश्वत विकासाचे ध्येय ४ गाठण्यासाठी शालेय शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण होणे आवश्यक आहे. शालेय वयातील विद्यार्थी हा देशाच्या एका महत्वाच्या लोकसंख्येचे प्रतिनिधित्व करत असल्याने या घटकावर अधिकाधिक लक्ष दिल्यास, शालेय शिक्षणात शिकण्याचे आंतरराष्ट्रीयीकरणात करण्यासाठी या घटकाच्या पोषण स्थिती आणि आरोग्य यावरदेखील लक्ष केंद्रित केल्यास भारत जागतिक स्तरावर कौशल्यपूर्ण, गुणवत्तापूर्ण आणि अधिकाधिक कार्यक्षम मनुष्यबळ निर्माण करून आंतरराष्ट्रीय स्तरावर आपली भूमिका अधिक गतिमान करेल.

निष्कर्ष :

शालेय वयातील मुलांची पोषण स्थिती अयोग्य असणे तसेच संतुलित आणि वयाला अनुसरून नसेल तर शारीरिक कार्यक्षमता कमी होते, हे देशाचे मोठे आर्थिक नुकसान आहे. जे देशाच्या विकासाला बाधा आणते. योग्य पोषणामुळे शिकण्याची कार्यक्षमता सुधारते ज्यामुळे चांगल्या नोकरीच्या संधी निर्माण होऊ शकतात. शिक्षण, चांगले काम आणि आर्थिक वाढ (शाश्वत विकासाचे ध्येय ४ आणि ८) हे चांगल्या पोषणाशी आणि आहाराच्या गुणवत्तेशी जोडले गेले आहेत.

पालकांना असणारी पोषणविषयक माहिती ही विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाला हातभार लावण्यास मदत करेल. मुलाची शैक्षणिक कामगिरी सुधारण्यास केवळ शैक्षणिक हस्तक्षेप पुरेसा नसून मुलाची पोषण स्थिती तपासून बघणे आवश्यक आहे. पालक आणि शाळा स्तरावर यासाठी प्रयत्न होणे आवश्यक आहे. मुलांमधील असणारी पोषणविषयक समस्या जसे की, प्रथिन उर्जेचे कुपोषण, सूक्ष्म पोषकतत्वांची कमतरता जसे जीवनसत्व अ, लोहाची कमतरता, अशक्तपणा, मुलाच्या पोटात असणारे जंत, आयोडीनच्या कमतरतेमुळे होणारे विकार, संसर्गजन्य नसलेले दीर्घकालीन आहाराशी संबंधित विकार यामुळे विद्यार्थ्यांची शारीरिक कार्यक्षमता कमी होते आणि विद्यार्थी शिक्षणावर लक्ष केंद्रित करून शकत नाहीत आणि याचा प्रभाव जागतिक स्तरावरील शिक्षण क्षेत्रावर पडतो. शालेय पातळीवरील शिक्षणाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण हे शिक्षण क्षेत्रात विद्यार्थ्यांसाठी अधिकाधिक संधी निर्माण करेल.

समारोप :

या अभ्यासातून असे दिसून येते की, शालेय विद्यार्थी अनेकदा अभ्यासात मागे पडतात. त्यासाठी विविध कारणे असतात. शैक्षणिक कामगिरी समाधानकारक नसल्यास केवळ शैक्षणिक हस्तक्षेप पुरेसा नसून मुलांच्या आहाराकडे लक्ष देणे गरजेचे आहे. मुलांची पोषण स्थिती, पालकांमध्ये याबाबत असणारी जागरूकता आणि मुलांची शैक्षणिक विकास यांचा जवळचा संबंध आहे. बौद्धिक विकासासाठी पुरेसा आणि संतुलित आहारासोबत विविध संधी देणे आवश्यक आहे. शालेय वयात तसेच मुलांच्या वाढीच्या काळात योग्य पोषणस्थिती विद्यार्थ्यांनाचंगले शिक्षण घेण्यास, कार्यक्षम ठेवण्यात, अध्ययन आणि आकलनशक्ती वाढण्यास तसेच मुलांना स्वतःची, समाजाची आणि पर्यायाने देशाची प्रगती करण्यास महत्वाची भूमिका बजावते.

संदर्भ :

1. https://www.researchgate.net/publication/338178286_The_Cognitive_Effects_of_Malnutrition
2. Gaikar, Rupesh Bhau, and Prin Dr PR Gate. "A comprehensive study of child malnutrition in Maharashtra."
3. Radhakrishna, Rokkam, and C. Ravi. "Malnutrition in India: Trends and determinants." *Economic and Political Weekly* (2004): 671-676.
4. Purohit, Laxmikant, Priyanka Sahu, and Lata B. Godale. "Nutritional status of under-five children in a city of Maharashtra: a community based study." *Int J Community Med Public Health* 4.4 (2017): 1171-8.
5. Aijaz, Rumi. "Preventing hunger and malnutrition in India." *ORF Issue Brief* 182 (2017): 1-12.
6. Nadaf, F. M., & Mane, S. P. *MALNUTRITION IN INDIA: PROBLEMS, CHALLENGES AND STRATEGIES*.
7. Pem, Deki. "Factors affecting early childhood growth and development: Golden 1000 days." *Adv Practice Nurs* 1.101 (2015): 2573-0347.

8. Chaudhuri, Sirshendu, et al. "Examining the prevalence and patterns of malnutrition among children aged 0–3 in India: Comparative insights from NFHS-1 to NFHS-5." *Clinical Epidemiology and Global Health* 24 (2023): 101450.
9. Boindala, Sesikera. "Nutrition, brain development and cognition in infants, young children and elderly." (2016): 1495-1506.
10. Borude, S. (2018). Knowledge of mother regarding growth and development of infant. *IJAR*, 4(5), 225-227.
11. Nadaf, F. M., & Mane, S. P. *MALNUTRITION IN INDIA: PROBLEMS, CHALLENGES AND STRATEGIES*.
12. *Dietary Guidelines for Indians – A Manual*, National Institute of Nutrition. Indian Council of Medical Research, Hyderabad.
13. *Children in India 2018 – A statistical Appraisal – Ministry of Statistics and Programme Implementation*, Government of India.
14. January 2025 *INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND ANALYSIS* 08(01)
15. Mitra, S. K. (2010). Internationalization of education in India: Emerging trends and strategies. *Asian Social Science*, 6(6), 105.
16. Joshi, K. M., & Ahir, K. V. (2019). Higher education in India: Issues related to access, equity, efficiency, quality and internationalization. *Academia*, (14), 70-91.

Cite This Article:

सोनवणे गौ. (2025). “शालेय विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक कामगिरी आणि पोषण स्थिती यांच्या सहसंबंधाचा आंतरराष्ट्रीय शिक्षणावर होणारा परिणाम. In *Educreator Research Journal*: Vol. XII (Issue II), pp. 279–287.

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15706368>